

УДК [351:86+94](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-5984.2024/1.4>

Звонко І.М.

Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного

ВТРАТИ ОБОРОННО-ПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ В РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ 2014–2016 РР.

У статті проаналізовані втрати оборонно-промислового комплексу України на початковому етапі російсько-української війни в 2014–2016 рр. Встановлено, що під час проведення антитерористичної операції Збройні сили України не змогли в повній мірі протистояти РФ через відсутність системності у планах реформування оборонної сфери, відсутність у своєму арсеналі сучасного озброєння та військової техніки яка б відповідала вимогам сучасності. Поряд із тим підкреслено, що до 2014 року більшість оборонних підприємств держави зберігали свою життєздатність в основному завдяки експортним замовленням, що в майбутньому призвело до відсутності будь-якого стимулу для внутрішньої модернізації та розробки нових, інноваційних продуктів.

З'ясовано, що втрата оборонних підприємств України в Криму й на Сході країни вплинула на функціонування оборонної галузі, унеможливила доступ до ресурсів, що були важливими для повноцінного розвитку ОПК, поставила під загрозу здатність країни відстоювати свою територіальну цілісність.

Визначено, що на фоні втрачених оборонних підприємств в ході російсько-української війни відбулися суттєві втрати в озброєнні та військовій техніці. Так, найбільші втрати в підрозділах на початку проведення АТО в 2014 р. припали саме на броньовану техніку.

Досліджено, що керівництвом країни було введено низку управлінських рішень спрямованих на удосконалення виробництва, постачання озброєння та військової техніки. Водночас виконання завдань технічного забезпечення військових частин під час проведення АТО показав, що система технічного забезпечення військ у повному обсязі не була готова до виконання покладених на неї завдань. А наявний на той час склад ремонтно-відновлювальних органів не зміг охопити в повному обсязі поточний і середній ремонт, повноцінно розгорнути збірні пункти пошкоджених машин, раціонально їх розподілити й ешелонувати у зони відповідальності.

Ключові слова. російсько-українська війна, антитерористична операція, оборонно-промисловий комплекс, Збройні сили України, озброєння та військова техніка, оборонні підприємства, військово-промисловий комплекс.

Постановка проблеми. Більшість розвинутих країн розглядають оборонно-промисловий комплекс (ОПК) як ключовий компонент стратегії національної безпеки та оборони країни. Саме цілеспрямована політика держави щодо забезпечення обороноздатності через відповідну розбудову ОПК вважається одним із основних напрямів державної діяльності у сфері національної безпеки та оборони. Зниження рівня забезпечення армії сучасною військовою технікою та озброєнням нового покоління може призвести як до зниження боєздатності армії в цілому, так і до затримки в програмах реформування ОПК.

До 2014 р. проблеми української оборонної галузі практично не вирішувались. Більшість підприємств зберігали свою життєздатність завдяки експортним замовленням, оскільки їхні вироби були популярні на міжнародному ринку, переважно завдяки доступній ціні для покупців.

Спостерігалася повна відсутність стимулу для внутрішньої модернізації та розробки нових, інноваційних виробів. Як результат, на початок проведення Антитерористичної операції (АТО) в 2014 р. підрозділи Збройних Сил не змогли в повній мірі протистояти ворогові, так як мали в своєму арсеналі озброєння та військову техніку (ОВТ), яка не відповідала сучасним вимогам.

У квітні 2014 року, Олександром Турчиновим, що на той час виконував обов'язки президента України, підписано Указ щодо виконання рішення, прийнятого під час засідання Ради національної безпеки і оборони України (РНБО) яке стосувалося «невідкладних заходів для подолання терористичної загрози та збереження територіальної цілісності» [10]. Зоною проведення антитерористичної операції стали Донецька та Луганська області, а також Ізюмський район та місто Ізюм у Харківській області.

Поряд з тим, варто зауважити, що початку проведення АТО передувала збройна окупація Криму Російською Федерацією 20 лютого 2014 року, в результаті якої вітчизняні підприємства та установи оборонної галузі опинилися під цілковитим контролем ворога, це своєю чергою, унеможливило доступ до ресурсів, що були важливими для повноцінного розвитку вітчизняного ОПК.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми діяльності оборонно-промислового комплексу України досить активно висвітлюються різними науковцями, експертами в галузі оборонної політики. Більшість дослідників оборонної проблематики – це фахівці з військового будівництва, юридичних наук, військово-політичні експерти. Зокрема Сальніков О. [12] розглядав роль ОПК в системі національної безпеки. Господарсько-правові заходи реформування ОПК України в умовах кризової ситуації в економіці досліджував Семенишин А. [13]. Серед дослідників деяких аспектів реформування оборонної галузі також варто виокремити Горбуліна В., Шеховцова В., Шевцова А. [5].

Попри чималі напрацювання в даній галузі, все ще залишаються актуальні питання, які потребують свого предметного розгляду. Зокрема, зважаючи на обмежену кількість інформації щодо втрат в ОПК, обумовлену, перш за все, воєнним станом, питання щодо заподіяної шкоди оборонній галузі України в результаті російської агресії вимагатиме ретельного розгляду науковцями у майбутньому. Своєю чергою, автором статті досліджувалися втрати в оборонно-промисловому комплексі саме на початковому етапі російсько-української війни.

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні втрат оборонно-промислового комплексу України на початковому етапі російсько-української війни з 2014 по 2016 р., які в подальшому вплинули на обороноздатність країни в цілому.

Вклад основного матеріалу. Після розпаду Радянського Союзу Україна отримала приблизно 30% військово-промислового комплексу (ВПК) СРСР та близько 20% його наукових центрів. ОПК України включав 1840 підприємств, 700 з яких спеціалізувалися на виробництві переважно військової продукції. Та попри це оборонна галузь не стала самодостатньою системою, оскільки підприємства на яких виконувалася заключної стадія виробництва розташовувалися в РФ. Як результат, поступово відбулося скорочення кількості оборонних підприємств в Україні. Вдалося зберегти лише ті пріоритетні групи виробництва, які могли

конкурувати на міжнародному ринку військово-технічної продукції і послуг [9, с. 15]. Поряд з тим, повноцінний розвиток вітчизняного ОПК гальмувався через недосконалу стратегію управління, відсутність коштів на новітні розробки, стару технологічну базу.

Захоплення Криму Російською Федерацією 20 лютого 2014 року стало справжнім викликом для вітчизняного ОПК. Так, моніторингова група редакції BlackSeaNews та «Інститут Чорноморських стратегічних досліджень» виокремили 13 втрачених підприємств, які раніше входили до складу державного концерну «Укроборонпром». До переліку втрачених віднесено «Суднобудівний завод «Море», ДП «Феодосійський оптичний завод», публічне акціонерне товариство «Завод «Фіолент», ДП «Конструкторсько-технологічне бюро «Судокомполит», ДП «Науково-дослідний інститут аеропружних систем», ДП «Євпаторійський авіаційний ремонтний завод», ДП «Севастопольське авіаційне підприємство», державне підприємство «Склопластик», ДП «Феодосійський судномеханічний завод Міністерства оборони України», ДП «Центральне конструкторське бюро «Чорноморець», державне підприємство «Спеціальна виробничо-технічна база «Полум'я», ДП «Науково-дослідний центр «Вертолїт», ДП «Конструкторське бюро радіозв'язку».

У квітні 2014 року, міністр оборони РФ Сергій Шойгу, на засіданні колегиї міністерства, висловив намір завантажити промисловість окупованого півострова державними замовленнями, підкресливши важливість «ефективного використання виробничо-технологічного потенціалу оборонної промисловості Криму». Відтак країною-агресором активно розглядалися пропозиції щодо раціонального використання оборонних підприємств. Планувалося, що повноцінне їх завантаження розпочнеться після виконання всіх формальних процедур, таких як ліцензування та перереєстрація. Термін «формальні процедури», передбачав передусім, примусове позбавлення власності українських державних та приватних підприємств.

Таким чином, вже протягом перших місяців окупації Криму всі підприємства оборонного комплексу були «націоналізовані» РФ, а згодом перебували в оренді російських підприємств або ж входили до потужних російських корпорацій. Водночас варто підкреслити, що провідні підприємства оборонно-промислового комплексу РФ, завжди перебували в конкурентному протистоянні один з одним за отримання державних оборонних замовлень. Саме тому політичне

рішення найвищого керівництва РФ про необхідність не лише розподілу обсягів виробництва з кримськими підприємствами, але й взяття на себе відповідальності за їх технічне оновлення було сприйняте неоднозначно. Як виявилось, інтегрувати кримські підприємств у структуру оборонних корпорацій РФ стало досить непростим завданням [3].

У результаті військової агресії РФ в 2014 р. було втрачено контроль й над низкою підприємств ОПК України в Донецькій і Луганській областях. Відтак близько 20 оборонних підприємств залишилося на непідконтрольній Україні частині Донбасу.

Серед втрачених варто виокремити Луганський патронний завод, підприємство «Топаз» що спеціалізувалося на виробництві станцій радіотехнічної розвідки «Кольчуга», підприємства з виробництва вибухових речовин для боєприпасів (спеціальної хімії), підприємства з ремонту авіаційної техніки і електроніки [14]. І це далеко не весь перелік.

Після створення РФ маріонеткової терористичної організації «Луганська народна республіка» постало питання щодо майбутньої діяльності Луганського патронного заводу. Вже в липні 2015 р. розпочала працювати тимчасова адміністрація що взяла на себе функцію управління Приватним акціонерним товариством «Луганський патронний завод». У березні 2016 р. на інформаційних ресурсах колаборантів з'явилася інформація щодо відновлення діяльності заводу та про забезпечення «народної міліції» боєприпасами [8].

Водночас у Головному управлінні розвідки Міністерства оборони України повідомляли, що з Донецької та Луганської області, повністю або частково вивезено до РФ обладнання більше ніж з 20 підприємств, серед яких зазначався Луганський патронний завод, а також підприємство «Топаз», Луганський машинобудівний завод, Харцизький машинобудівний завод та інші. Також повідомлялося, що обладнання 13 підприємств було повністю або частково розграбовано, а металеві конструкції вирізано на металобрухт [6].

На фоні втрачених оборонних підприємств України в ході російсько-українсько війни спостерігалися суттєві втрати в озброєнні та військовій техніці (ОВТ). Станом на 26 березня 2014 р. прапор РФ здійнявся на 51 судні ВМС України. З-поміж захоплених можемо виокремити підводний човен «Запоріжжя» (U01), Корабель управління «Славутич» – (U510) великий десантний корабель «Кос-

тянтин Ольшанський» (U402), середній десантний корабель «Кіровоград» (U401), Морський тральщик «Чернігів» (U310), Морський тральщик «Черкаси» – (U311), Корвет «Вінниця» (U206), Корвет «Луцьк» (U205), Корвет «Хмельницький» (U208), Корвет «Тернопіль» (U209), Ракетний корвет «Придніпров'я» (U155), Ракетний катер «Прилуки» (U153), Рейдовий тральщик «Генічеськ» (U360), Корабель управління «Донбас» (U500), Водолазне судно «Почаїв» – U701, Рятувальне буксирне судно «Кременець» U705, Пошуково-рятувальне судно «Ізяслав» – U706, Протипожежний катер «Борщів» – U722, Транспорт «Джанкой» – U754, Транспорт «Судак» – U756, Танкер «Бахмач» (U759) та інші. Загалом Україна зберігала контроль лише над 10 кораблями [11].

Досить масштабними стали втрати ЗСУ у бронетехніці. Відповідно до інформації інформаційно-консалтингової компанії Defense Express (згідно з даними що отримала компанія від Міністерства оборони України) під час проведення Антитерористичної операції (АТО) з 2014 року до першої половини 2016 року було зафіксовано 2 576 випадків пошкодження бронетанкової зброї та техніки. З цієї кількості 391 одиниця належала до категорії незворотних втрат, її відновлення було неможливим. До переліку пошкоджених належали танки, бойові машини піхоти, бронетранспортери та інші типи броньованої техніки [4].

З початком російсько-української війни перед керівництвом країни постало нагальне питання щодо оперативного забезпечення ЗСУ озброєнням та військовою технікою. Для виконання запланованих завдань було введено низку управлінських рішень, спрямованих на удосконалення виробництва та постачання ОВТ. Рішення стосувалися спрощення порядку попередньої оплати на закупівлю, модернізацію та ремонт озброєння, військової та спеціальної техніки під час особливого періоду, введення надзвичайного стану та в період проведення антитерористичної операції; врегулювання порядку прийняття на озброєння (постачання) Збройних сил України озброєння та військової техніки іноземного виробництва, визначення механізм вилучення і передачі озброєння тощо.

Державному концерну «Укроборонпром» вдалося відпрацювати певні заходи з відновлення і постачання у війська ОВТ, було організовано взаємодію Міністерства оборони з підприємствами вітчизняного ОПК, налагоджено співпрацю з органами виконавчої влади, благодійними органі-

заціями, волонтерами щодо матеріально-технічного забезпечення військ [1, с. 23–25].

Ситуація з експортом зброї на початковому етапі російсько-української війни також зазнала значних змін. Країна стала активно користуватися зброєю для вирішення своїх внутрішніх проблем, це призводило до того що, частину експортних контрактів довелося тимчасово призупинити. Для порівняння, у 2016 році експрокурор Ю. Луценко повідомляв, що протягом періоду з 2005 по 2014 роки було продано військового майна, техніки та зброї на суму майже 2 мільярди доларів США. Зокрема мова йшла про 202 літаки, 232 гелікоптери, 714 бойових машин піхоти і бойових транспортних засобів, 832 танки, 4930 автомобілів, 28555 одиниць ракетно-артилерійського озброєння, а також 1 мільйон 824 тисячі одиниць стрілецької зброї та боеприпасів. Однак в останні роки виручка від продажу зброї значно скоротилася. Наприклад, якщо в 2012 році Україна отримала 1,5 мільярда доларів США від експорту, то в 2015 році ця сума становила лише 342 мільйони доларів США. Якщо ж розглядати питання імпорту, то починаючи з 2014 року, уперше в історії незалежної України військові почали значно активніше закуповувати зброю, боеприпаси та обладнання за кордоном [7, с. 55–57].

Та попри позитивні зрушення аналіз щодо виконання завдань технічного забезпечення військових частин під час проведення АТО показав, що система технічного забезпечення військ у повному обсязі не була готова до виконання покладених на неї завдань. А наявний на той час склад ремонтно-відновлювальних органів не зміг охопити в повному обсязі поточний і середній ремонт, повноцінно розгорнути збірні пункти пошкоджених машин, раціонально їх розподілити й ешелонувати у зони відповідальності.

Питання залучення державних підприємств до виконання ремонтних робіт, які проводилися в зоні проведення АТО залишилося також відкритим. Це зумовлювалося як втратою ремонтними підприємствами кваліфікованого персоналу, здатного виконувати всебічний аналіз технічного стану військової техніки, так і обов'язковістю укладення угод, що ускладнювало оперативну організацію капітального ремонту військової техніки, перехід ремонтних підприємств на посилений робочий графік.

Водночас техніка, що надходила з підприємств національної економіки, мала низький ресурс експлуатації та приховані дефекти. Близько половини транспортних засобів, які знаходилися на обліку у військових комісаріатах і призначені для доукомплектування, виявилися технічно несправними. Таким чином, через неналежний технічний стан ОВТ вчасно привести військові частини у бойову готовність стало надскладним завданням [2, с. 60–61].

Висновки. Підсумувавши, можемо сказати що агресія РФ вплинули на повноцінне функціонування оборонної галузі України, спричинили руйнацію оборонних підприємств та виробничого обладнання. У військовому вимірі така ситуація поставила під загрозу здатність країни відстоювати свою територіальну цілісність та гідно відповідати на потенційні загрози з боку агресора. Зважаючи на те що в умовах російсько-української війни ОПК став однією з головних цілей для ракетних та бомбових ударів ворога, постало питання щодо ефективного захисту оборонних підприємств, оперативного впровадження відповідних заходів і стратегій що унеможливило б руйнацію вітчизняного оборонно-промислового комплексу.

Список літератури:

1. Біла книга-2014. Збройні Сили України. Київ, 2015. Міністерство оборони України. С. 23–25. URL: <http://surl.li/rakei/surl.li/ra> (дата звернення 20.01.2024).
2. Біла книга антитерористичної операції на Сході України (2014–2016). Київ, 2017. Національний університет оборони України імені Івана Черняхівського. С. 60–61. URL: <http://surl.li/rakjj> (дата звернення 20.01.2024).
3. Виробництво військової продукції РФ на захоплених кримських заводах у 2014–2022. BlackSeaNews. 2022. URL: <https://www.blackseanews.net/read/197114#>(дата звернення 20.01.2024).
4. Втрати Збройних Сил України у бронетехніці у 2014–2016 роках. DefenseExpress. 2020. URL: <http://surl.li/gvahw> (дата звернення 10.01.2024).
5. Горбулін В.П., Шеховцов В.С., Шевцов А.І. Входження ОПК України в європейський оборонно-промисловий простір : наук.-аналіт. зб. Київ, 2015. С. 5–10. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/spa_2015_1_3. (дата звернення 11.01.2024).
6. До Росії вивезено обладнання понад 20 промислових гігантів Донбасу. Уніан. 2016. URL: <https://www.unian.ua/economics/industry/1283121-do-rosiji-vivezeno-obladnannya-ponad-20-promislovih-gigantiv-donbasu-rozvidka.html>. (дата звернення 12.01.2024).

7. Дідич О.Р. Основні проблеми оборонно-промислового комплексу та шляхи їх подолання. Ефективність державного управління. 2023. С. 55–57.
8. Казахський слід в історії Луганського патронного заводу. Нові подробиці про ЛПЗ. Informnapalm. 2017. URL: <https://informnapalm.org/ua/kazahskyy-slid-v-istoriyi-luganskogo-patronnogo-zavodu/> (дата звернення 07.01.2024).
9. Матюшенко І.Ю., Бунтов І.Ю., Ковальчук К.В. Оборонно-промисловий комплекс України: перспективи розвитку та місце на світовому ринку озброєнь. Науковий журнал проблеми економіки. 2011. № 3. 15 с.
10. «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України». Указ Президента України Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року №405/2014. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/405/2014#Text>
11. Російські окупанти захопили 51 корабель ВМС України (список). Іб.уа. 2014. URL: https://Іb.ua/news/2014/03/26/260769_rossiyskie_okkupanti_zahvatili_51.html (дата звернення 10.01.2024).
12. Сальнікова О. Ф. Роль оборонно-промислового комплексу в системі національної безпеки. Електронний журнал. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2014. № 4. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=706>. (дата звернення 10.01.2024).
13. Семенишин А. В. Правові засади необхідних для ОПК України реформ в умовах кризи [Електронний ресурс]. Право та інноваційне суспільство : електрон. наук. вид. 2014. № 2. URL: <https://apir.org.ua/wp-content/uploads/2014/12/Semenyshyn.pdf> (дата звернення 10.01.2024).
14. Як працюють захоплені військові заводи під контролем угруповань «ЛНР» та «ДНР»? Радіо Свобода. 2018. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/29530434.html> (дата звернення 07.01.2024).

Zvonko I.M. LOSSES OF THE DEFENSE AND INDUSTRIAL COMPLEX OF UKRAINE IN THE RUSSIAN-UKRAINIAN WAR 2014–2016

The article analyzes the losses of the defense-industrial complex of Ukraine at the initial stage of the Russian-Ukrainian war in 2014–2016. It was established that during the anti-terrorist operation, the Armed Forces of Ukraine are not required to fully oppose the Russian Federation, due to access to their arsenal of modern weapons and military equipment that met the requirements of modern times. At the same time, it was emphasized that until 2014, most defense enterprises maintained their viability thanks to export orders. This situation led to the absence of any incentive for internal modernization and development of new, innovative products.

It was found that the loss of defense enterprises of Ukraine in the Crimea and the East of the country affected the functioning of the defense industry, prevented access to resources that were important for the full development of the defense industry, and endangered the country's ability to defend its territorial integrity.

It was determined that against the background of the lost defense enterprises during the Russian-Ukrainian war, there were significant losses in weapons and military equipment. Thus, the largest losses in units at the beginning of the anti-terrorist operation in 2014 fell on armored vehicles.

Researched that the country's leadership introduced a number of management decisions aimed at improving the production and supply of weapons and military equipment. At the same time, it was emphasized that the performance of tasks of technical support of military units during the anti-terrorist operation showed that the system of technical support of the troops was not fully ready to perform the tasks assigned to it. And the composition of the repair and restoration bodies available at that time failed to fully cover the current and medium repairs, to fully deploy the assembly points of damaged cars, to rationally distribute them and echelon them to areas of responsibility.

Key words: *Russian-Ukrainian war, Anti-terrorist operation, defense-industrial complex, Armed Forces of Ukraine, weapons and military equipment, defense enterprises, military-industrial complex.*